

ADAM FERGUSON

1723 – 1816

Donald G. MAC RAE*

Çev.: İhsan SEZAL**

Sosyal bilimlerin tarihinin ciddi incelemeler gerektiren bir saha olmadığını söyleyebilmek ancak bilgisizlik ve kötü niyetle izah edilebilir. Ne yazık ki, etrafımızda, halâ sosyal bilimlerin ne olduğunu, ne başardığını ve neden bir sosyal bilimlere tarihine ihtiyaç duyulduğunu soracak kadar aptal insanlar var. Aslında bunları ciddiye almamak lâzım. Sosyal bilimlerin bazılarını rahatsız etse bile; düştüğü yanlışlıklara ve muğlaklığına rağmen günlük hayatımızın, hükümetlerimizin, idarelerimizin ve en önemlisi yirminci yüzyılda kendimizin farkında olabilişin gerçekleri (kaynakları) dirler. İşin tuhafı, "sosyal bilimlerin tarihi" ne karşı çıkanların bazılarının bizzat sosyal bilimciler arasından çıkmış olmasıdır.... Bunlara bakılırsa o, metodolojiden ve sağlam bilgiden mahrum eski devirler bizi neden ilgilendirsin? Yaşayan bir bilim, canlılığını ve varlığını "bugün"ün aciliyeti ve "gelecek" in bekleyişi ile beslemelidir. Bir sosyal bilimin, meselâ sosyoloji'nin tarihi ile uğraşmak kapatılmış bir demiryolu hattının zaman çizelgesini hazırlamak gibi boş bir gayret değildir?

Bu "tarihe karşı olmak" tavrını taşıyanlara benim söyleyeceğim tek şey vardır: Sosyal bilimlerin tarihi, çeşitli disiplinlerin en vazgeçilmez esaslarını teşkil eder. Bunun böyle olduğunu görmek isteyenler Adam Ferguson'un çalışmalarına baksınlar; bize hak vereceklerdir.

Adam Ferguson'un bu bakımdan dikkate şayan olması, Vico, Montesquieu ve Herder'i unutmadığını söyleyerek belirteyim ki, sadece ilk sosyolog olmasından değildir. Hatta Marx'ı, Sombart'ı ve Schiller'i etkilemiş olmasından da değildir. Bunlar ilâve hususlar olabilir. Asıl sebep, yukarıda ki genel çizgidedir. Sosyal bilimlerin kendi geçmişleri ile olan bağlantıları ile tabii bilimlerin kendi geçmişleri arasındaki bağlantıları arasında kuvvet farkı hariç, hiç bir şekil farkı yoktur.

Bir defa, sosyal bilimlere yapılan her katkı, o zamanın ve o yerin hem yapısını hem de kültür durumunu aydınlatacak bir belge, bir işaretdir. Bilgi sosyolojisi bize bunun böyle olduğunu söyler. İkincisi, sosyal bilimlerin her parçası başlıbaşına bir potansiyel, bir kuvvet olup bizzat, kendisi bir "sosyal gerçek"tir. Dolayısıyla da in-

* Donald G. Mac Rae., *Adam Ferguson, The Founding Fathers of Social Science*, (ed. Timothy Raison), Penguin Books, Harmondsworth, 1969.

** Yrd.Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

sanoglunun bir sonraki hareketini değiştirebilecek veya etkileyebilecek bir gúçtür. Keynes'in, ölmüş iktisatçıların yaşayan politikacılara hükmettiği şeklinde ki nüktesi bu gerçeğin açık bir ifadesidir. Bir an için durup günümüzü düşünürsek bizzat sosyolojinin, çağdaş toplum yapısını ve kültürünü, eğitimden, pazarlamaya; pazarlamadan, seçimlerin yürütülmesine kadar çeşitli yönlerden etkilediğini iyi veya kötü görürüz. Üçüncüsü, sosyal bilimlerdeki yeni buluşlar ve orijinal çalışmalar yeni durumlardaki yeni değer hükümleri demektir.

Şunu unutmamalıyız ki, bizim yaptıklarımız geçmişin gayretlerini ve hadiselere nüfuz gücünü ne aşabilmiş ne de tam manasıyla kendine mal edebilmiştir. Meselâ müstebit idarelerin hüküm sürdüğü günümüzde Mostesquieu ve Ferguson'un "despotluk" üzerine yazdıkları geçerli, aydınlatıcı ve analitik olarak oldukça faydalı olmaktadır. Adam Smith'in iş bölümü hakkında söyledikleri her zaman için önemlidir fakat, günümüzdeki ileri sanayi ülkeleri düşünüldüğünde Ferguson'un "şahsiyetin iş bölümü sonucu bölünmesi" hakkında söyledikleri Smith'in kuru ekonomik tahlilinden çok daha geçerli olmaktadır.

Bu söylediklerimiz *mutatis mutandi* (gerekli düzeltmeler yapılmak şartıyla) tabii bilimler için de doğrudur. Yalnız ikinci ve üçüncü hususlar daha az bir ölçüde. Çünkü tabii bilimler teknoloji yoluyla toplum üzerinde çok daha kuvvetli tesirler icra etmektedirler.

Geçmişteki bir çalışma yeni ve şaşırtıcı bir vaziyet karşısında tekrar geçerlilik kazanabilir. Meselâ Hamilton'un matematiği, Ondokuzuncu yüzyıldan ziyade 1920'lerin ve günümüzün kontum fiziğinde kullanılır olmuştur. Yine de bu noktada tabii bilimlerle sosyal bilimler arasında bir derece farkı bulunduğunu unutmamalıyız. Günümüz sosyologlarının Ferguson'u incelemeleri, Onsekizinci yüzyıl İşkoçyasındaki fikri çalışmaların neden genel sosyal düşünce birikimi üzerinde gerektiği kadar tesirli olmadığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir...

Ferguson'un özel hayatı üzerinde durmayacağız. Yalnız yaşadığı döneme ait üç hususu belirtmekte fayda var. Onsekizinci yüzyıl İşkoçyası, henüz tam açıklanmamış sebeplerden dolayı, daha önceki ve sonraki dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar canlı ve yaratıcı bir entellektüel ve kültürel ortama sahipti. Edinburg, "Aydınlık çağ"ın merkezi olma konusunda Paris'le rekabet ediyor; Londra ve Filadelfiya'yı geride bırakıyordu. İşkoçlar bunun farkındaydılar, — nitekim Hume'in mektuplarını okuyanlar bunu görürler — fakat nedense pek mühimsiyor görünmüyorlardı. Bu ortam içinde Ferguson, çağdaşları arasında şöhret itibarıyla belki sadece Hume, Smith ve Robertson tarafından aşılmış, müthiş zekâsına rağmen cana yakın kuvvetli bir şahsiyetti. İnanıyorum ki, günümüz, — yukardaki üç ismin üstünde — ona hakettiği yeri verecektir.

Aslında Ferguson bu malumatlı ve parlak toplum içinde bir "yabancı" sayılabilirdi. Kendisi aslında İşkoçya'nın dağlık kuzey kısımlarındandı. Pertshire'lı idi. Yani iki kültürün buluşma yeri olan bir topraktan. Bir tarafta savaşçı, aşiretçi, şeref ve şan değerlerinin hâkim olduğu bir kültür; diğer tarafta ticaret, spekülasyon ve geleneksel tahsil'in ağır bastığı bir kültür. Arada kalmak bir sosyolog için hiçte mahzurlu birşey sayılmamalıdır. Hatta bir yabancı olarak iki kültürlede aşına olmak ve kuşatılmak hiç şüphesiz bir kazanç sayılmalıdır. İlaveten (Black Watch) birliğinde kazandığı askerlik tecrübesi de vardı.

Ve, Adam Smith gibi, Fergusonda, bir "ahlâkçı" ve "ruhçu" idi. Bununla, Edinburg Üniversitesinde Ahlâki felsefe profesörü oluşunu kastetmiyorum. Onun sosyolojisi de tıpkı Durkheim'de, Hobhouse ve Weber'de olduğu gibi ahlak teorisinde kökleşmiştir. (Zaten klasik sosyologlar arasında belki sadece Pareto belli bir ahlâk sistemine bağlı değildi). Ne varki, Ferguson'un ahlâk teorisi eklektik (seçip, ayıracı) ve tımturaklı olup, bilhassa mantıklı olunması gereken yerlerde hiçte ikna edici değildi.

Bununla beraber *Institutes of Moral Philosophy* (Ahlâki Felsefenin Müesseseleri, 1772) ve *Principles of Moral and Political Science* (Ahlâki ve Siyasi Bilimin Prensipleri 1792) adlı kitaplarında oldukça güzel sosyolojik noktalar vardır. Bu kitaplarda Smith ve Hume'un açık ve keskin şekilde tenkit edildiklerini görüyoruz. Ferguson'daki ahlaki unsurlar *History of Civil Society* (Medeni Toplumun Tarihi) kitabında daha açık bir şekilde görülür ve moral endişeleri onu sosyolojiye iter. Ferguson, insanın ruhi ve ahlaki davranışlarını anlamak için ayrı (hususı) bir sosyal bilime ihtiyaç olduğuna inanır. Aynı şekilde insan zihninin kanunlarını bulmak için de bir nevi psikoloji biliminin lüzumundan bahseder. (Psikoloji o zamanlar henüz bilinmiyordu Ç.N.) Bu da gösteriyor ki, sosyal bilimlerde, sahalarn ayrılması insanı şaşır-tacak kadar yenidir.

Ferguson lehine söylenecek bir diğer nokta da, bir çoklarının yaptığı "sosyolojiyi psikolojiye dayandırma hatası"na düşmemesidir.

Ferguson'un *An Essay on the History of Civil Society* (1767, Medeni Toplumun Tarihi Üzerine Bir Makale) adlı eserinde yapmak istediği, — adını belirtmemiş olmakla beraber — sistemli, geniş bilgiyle desteklenmiş bir "Gelişme Sosyolojisi"ni ortaya koymaktı. Bu kitabında Ferguson, sık sık Montesquieu'nün tesirinde kaldığından bahsederse de kendi kitabı, *L'Esprit des Lois*'dan çok farklıdır. Bir defa kitapta — aslında kötü bir şekilde tertiplenmiş ve yer yer polemik kokmakla beraber — önemli bir bölüm olan — "siyaset üzerine tartışma" kısmında yer yer dikkati çeken sosyolojik bir vücut görülmektedir. Ama asıl önemlisi kitabın, herhangi bir toplumun yapısındaki unsurları ortaya koymaya çalışması; toplum yapısındaki çeşitlilikleri araştırması ve toplum yapısındaki değişimleri izah etme teşebbüsünde bulunmasıdır ki *L'Esprit de Lois*'da bunlar yoktur. Ferguson, muhakkak ki Montesquieu'nin deha ve üslub güzelliğine sahip değildir, ama Ferguson ilk sosyologdur.

Ferguson (Sivil Toplum) kitabında mukayeseli olarak yığınla malzeme kullandığı halde — çalışmalarını yeniden yayına hazırlayan Dr. Duncan Forbes'ında belirttiği gibi — nedense kendi Kuzey İskoçya tecrübelerinden, Gelik (Gaelic-İskoç) dilini konuştuğundan, şahidi olduğu — medeniyetten uzak — barbar hayatın gerçeklerinden ve bu hayat tarzının değişmesiyle kaybedilen ve kazanılanların neler olduğundan hiç bahsetmiyor. Halbuki onun Kuzey İskoçyalı olduğunu bilmek kitabını anlamaya çalışırken kullanılabilir en iyi ipuçlarından biridir. Nitekim "günümüzdeki iptüdaî, ilkel topluluklara baktığımızda tıpkı bir ayna gibi kendi cedlerimizi görürüz" derken, yaşadığı dönemin bir gerçeğini dile getirmiş oluyordu. Onun sayfalarında gerçekler adeta canlanmaktadır; tıpkı Achebe veya Beti gibi Afrikalı yazarlarda bugün görüldüğü gibi. Vahşi kavimleri karşılaştırırken örnek olarak seçtiği toplumlar Kuzey Amerikan Kızılderilileri, Moğollar, ilk Almanlar ve Eski (en ilk) Yunanlılardır. (Eski Yunan ve Roma edebiyatını tarih olarak değil, fakat sosyolojik ipuçları ve politik hükümler malzemesi olarak kullanmada öncü olmuştur).

Vardığı sonuç tek kelimeyle müthiştir. Onu en çok ilgilendiren ilkel ve barbar toplumların siyasi yapılarıdır. Lafitau ve Charlevoix'dan ve Kuzey Amerika'nın Doğu Kızılderililerini tanıyanlarla yaptığı konuşmalardan oldukça sıhhatli ve işlerliği olan bir sosyoloji modelini geliştirmişti. Akrabalığın yapısını tahlil konusunda çok az şey söylemekle beraber akrabalığın temel teşkilatlanma tarzlarından birisi olduğu, klanları yakından bilen biri olarak, dikkatinden kaçmamıştı. Yalnız nedense din faktörünün sosyal hayat üzerindeki tesirlerini ihmal etmişti.

Sosyal değişme bahsinde Ferguson'un "Kültürlerin teması" hususuna gereken önemi vermediği söylenebilir. Ona göre sosyal dayanışma ve buluşların ana saikleri savaşlar, düşmanlıklar ve grup çatışmaları idi. Fakat, ona göre "bir ülkede yapılanlar ve uygulananların başka bir ülkeye aktarılabilirdiği (transfere edilebildiği) nin görülmesi çok nadirdir. Ancak aynı şartlar ve ortam diğer ülkede de sağlanabilirse bu mümkün olabilir. Bunu anlamadığımız için, insanoğlu'nun inatçılığından ve sanat alanındaki karşılıklı tesirlerin bir yerden, diğer yere geç yansımından şikayet ediyoruz." Bu inancı, onun neden daha sonra Kızılderililerin siyasi yapı değişimleri hakkında bir şey söylemediğini izah eder. Bundan da anlaşılıyor ki Ferguson, çağdaşı olan Fransız düşünürlerin o romantik yayılcı görüşlerini paylaşmıyordu.

Ferguson'a göre; teorik olarak ilgi çekici olan sosyal değişme, "içten değişme" (endojen değişme) dediğimiz toplumun kendi iç bünyesinden kaynaklanan değişmedir. Toplumların ilerlemesi toplumu tehdit eden tehlikelerle doludur ve üstelik fertlerin şahsi itibarlarını daha da yükseltmeyebileceği gibi, maddi refahlarını da yükseltmeyebilir. Medeni olmayan toplumlar sosyal iş bölümüne yer veren toplumları ne anlayabilir; ne de, hoş karşılayabilirler. Çünkü, onlara göre iş bölümü sonucu ortaya çıkan insan tipi, çoğu şeyden habersiz; toplumun toplam refahını korumaya ve hatta büyümeye çalışan, ama bunu yaparken toplumun önem verdiği ve saydığı değerlere ilgisiz kalan bir tiptir. Bu sebeple iş bölümü "toplumun bağlarını koparmaya" hizmet etmiş olmaktadır. Daha ilerlemiş bir iş bölümü ise hem toplumsal taahhütleri zedeleme; hem de ferdin karakterini bozarak bir insanda olmasına çalıştığımız özellikleri imha etme gibi bir sonuçla neticelenebilir. Bu noktada Ferguson'un iki temel düşüncesi ile karşılaşırız: birincisi, bugün 'yabancılaşma' dediğimiz husus ile ilgili teorileri ve ikincisi, mülkiyet ile ilgili olanları.

Bu noktada birden iki büyük ismi hatırlıyoruz: Adam Smith ve Marx. *Milletlerin Zenginliği* 1776 yılında yayınlanmıştı. Ferguson'u oldukça öven Marx'a göre, Smith'in iş bölümü tahlilleri Ferguson'a dayanıyordu. Smith o kanaatte değildi. Ne varki, Smith'in o meşhur "insan endişe eden bir hayvandır" cümlesi ile başlayan Glasgow Konferansı (*Adalet, polis, gelir ve silahlar*) nın 1896 yılında yayınlanmış olduğunu biliyoruz. Bana kalırsa bu her iki İskoçyalı aynı şeyin iki ayrı cephesi ile ilgilieniyorlardı. Kaldı ki, Ferguson'un, Smith'in görüşlerini önceden bilmiş olması pek farketmez. *Sivil Toplum* pazarlar ve üretim hakkında değil; dayanışma ve toplumların tekamülü ile farklılaşmaları hakkında yazılmıştı.

Ferguson'un iktisadi, sosyologlar için özel bir lüzumluluk, gereklilik arz etmektedir.

Toplumdaki iş bölümünün gittikçe artması sosyolojik olarak şu sonucu gözler önüne sermektedir: Belli bir ekonomik veya sosyal yararı veya menfaati gerçekleştirme için geliştirilen mekanizmalar ve faaliyetler onu yapanların bile tahmin etme-

dikleri ve beklemedikleri neticeler doğurabilmektedirler. "Aydınlanma çağı"nın en çok sevilen düşüncesi olmuştu bu. Meselâ Mandeville'in "Arıların Hikâyesi" bu odak nokta etrafında yazılmıştı. Yine de şu hususu bir defa daha vurgulamakta fayda var: Bu gerçek olmasaydı sosyoloji olmazdı. Ferguson bunu çok iyi anlamıştı. Nitekim iş bölümü ile sosyal tabakalaşma arasında fonksiyonel bir ilişki görüyordu. Ona göre sınıflar, kısmen ferdi kabiliyetlerin, kısmen servet (mülk)in eşitsiz dağılımının ve nihayet (Ferguson için en orijinal sayılabilecek nokta) çeşitli alt-kültür birimlerine ve farklı şahsiyetlerin teşekkülüne yol açan iş bölümünün sonucu idi. Ferguson'un sosyolojiye en büyük katkısı olan "yabancılaşma teorisi" bu son nokta etrafında dönüyordu.

Dr. Forbes'in da belirttiği gibi, Ferguson'un yabancılaşma mevzuunda söyledikleri Rousseau'nun söylediklerini aşmakta ve bence hem daha gerçekçi, hem de daha mânâlı görünmektedir. Ama yine de, bana kalırsa, asıl önemli olan ve üzerinde durulması gereken onun, mülkiyet müessesesini bir sosyal hadise olarak ele almış olmasıdır. Unutmamalı ki bu, sosyolojinin henüz tam incelemeye, eksik kalmış en büyük meselelerinden birisidir. Ferguson'un mülkiyet üzerine söylediklerinde Harrington ve Locke'in izlerini görsük bile, "bir topluma sahip olduğu karakteri veren mülkiyet (servet) dağılımıdır" derken; onlardan daha derin düşündüğünü ve toplum derken sadece kuvvet ve zenginlikten ibaret olmayan daha karmaşık bir yapıyı anladığını görüyoruz. Sınıf çalışmaları ile ilgili özel bir teorisi olmamasına rağmen bütün bu söylediklerinde "sosyal çalışma"nın başlangıcını görmek mümkündür.

Ferguson'a göre mülkiyet, bir "ilerleme vasıtası"dır. Yani toplumsal kalkınmanın ilerleme vasıtası. Dolayısıyla toplum içinde birinci dereceden ziyade ikinci derece bir sebeplilik kaynağıdır. Ferguson mülkiyetin büyümesi ve müessiriyetini soyut bir şekilde ele almakta ve mukayeseli verilerle anlatmaktadır.

Ferguson'un bir diğer meziyeti de döneminin birçok fikir adamlarını uğraştıran üç teoriyi dikkate almamasıdır. Bunlardan birincisi eşyanın tabiatının ya ideal fazilet ve barış, ya da herkesin birbiriyle savaştığı bir özelliğe sahip olduğu idi. Ferguson daha doğru izah tarzına sahip olduğu inancındaydı. İkinci olarak Ferguson, toplumsal kalkınmanın merhalelerini izah için Smith, Hobhouse, Wheeler, Ginsberg ve daha başkalarının da benimsenen "geçim şekli" (means of subsistence) modelini kendi düşüncesine göre, haklı olarak kabul etmiyor; onun yerine ("vahşi"), ("Barbar") ve ("kibarlaşmış", "incelmiş") tasnifini teklif ediyordu. (Antropologlar hemen bir yüzyıl sonraki L.H. Morgan'ı hatırlayacaklardır). Ona göre sosyal yapı tiplerini tasvir eden isimler bunlar olabilirdi. Üçüncü olarak Ferguson, "ilerleme, terakki" kavramını, sosyal yapının kalkınmaya yönelik olarak değişmesi şeklinde kullanıyordu. Ona göre "ilerleme", "terakki" mutlaka kaçınılmazdır demek yanlıtı. Kaldı ki her zaman arzu edilir, faydalı sonuçlar doğurmayabilirdi de. Genellikle ilerlemenin ardından belli bir derecede de olsa 'yabancılaşma' geliyordu. Ayrıca devamlı olarak 'despotluk'a dönüşme tehlikesi de vardı. Diyebiliriz ki "toplumsal gerileme", yaşlıların, hayal kırıklığına uğrayanların ve ümitsizlerin "bugün"e yönelttikleri bir çeşit bir tehdit ifade ederken Ferguson için başlıbaşına bir "sosyolojik kategori" önemi taşıyordu.

Siyaset sosyolojisi sahasında da, Ferguson Montesquieu'yu çok yakından takip etmesine rağmen, oldukça orijinal tarafları olan bir düşünürdür. Nitekim on yıl

kadar önce Wittfogel'in "*Oryantal Despotizm*" kitabını incelerken despotizmin, klasik sosyolojik teorisinin Ferguson tarafından geliştirilmiş olduğunu gördüm. Despotizmle ilgili söylediklerinde hissi bağılıklar, moral endişeler olmasına rağmen bunların, vardığı hükümler üzerinde tesirli olduğu pek söylenemez. Ferguson "hürriyet" konusunda pek ümitli değil. Despotizm altında "insan tabiatının en bozuk şekliyle" ortaya çıktığını, bunun düzelmesinin ise nesiller gerektireceğini söylüyor. Düzelme ise daha önceki sosyal teşkilatlanma şekline dönüşü — onun tekrarını değil — (Vico'yu hatırlıyor insan) icap ettiriyor. Hayat, cemiyet hayatı hiç de kolay değil. Her cemiyet, toplum yapısını ancak belli bir bedel karşılığı sağlayabiliyor. Bir medeniyetin elde edilmesi ve korunması ise tehlikeli bir muvaffakiyet olup, devamlı surette biraz içerden gelen tehditlerle karşı karşıyadır. *Medeni Toplum (Civil Society)* bir bakıma, bir sosyal evrim, bir sosyal tekammüldür. Bu açıdan bakınca da gerçek bir "geliştirme merhaleleri teorisi"dir. Yalnız bunu "ilk toplum şekli"nden günümüzün mükemmel şekline doğru muzaffer bir yürüyüş şeklinde yorumlamak yanlış olur.

Yukarda Ferguson'u ilk sosyolog olarak ele almış ve incelemiş bulunuyorum. Aslında o hem bir sosyolog, hem de diğer ilgili sahalarda adamıdır. İlerde onu bir Roma tarihçisi olarak ele almak ve Roma imparatorluğunu doğuşundan çöküşüne kadar inceleyen üç ciltlik kitabını değerlendirmek istiyorum. Araştırmayı düşündüğüm bir diğer nokta da Ferguson'un Malthus'den üç yıl kadar önce "insan nüfusu her şart altında geçinebilme noktasına kadar artar" diye yazmasıdır. Aslında Ferguson'la Smith, John Millar ve Kames'i, karşılaştırmalı olarak incelemek çok iyi olurdu. Yine aynı şekilde onun "ilk edebiyat sosyolojisi" diyebileceğimiz çalışmalarını da Vico ve Herder ile karşılaştırmak isterdim. Profesör David Kettler son yıllarda yayınladığı bir kitapta Ferguson'u "ihtisaslaşmış entellektüel"in ilk örneği olarak tanıtmakta ve onun her bakımdan "çağdaş" sayılabilecek bazı "siyaset teorisi" düşünceleri üzerinde durmaktadır.

Bütün bunları ve daha saymadığımız diğer bir çok taraflarını da dikkate alınca Ferguson bana gerçekten "ilgi çekici tarihi bir isim" olarak gözüküyor. Sosyoloji sahasında bunun da ötesinde büyük bir bilim adamıdır o. Çünkü yazdıkları, iki asır sonra bugün bile, sosyolojinin ilgilendiği mevzular ve karşılaştığı zorluklarla aynılık göstermektedir. Elbette ki o zaman yazdıklarında sosyolojinin ve antropolojinin bugün kullandıkları birçok kelime ve kavramları bulamıyoruz; fakat dikkatle okunduğu zaman görülür ki Ferguson sadece aydınlatıcı ve faydalı olmakla kalmıyor; yeni teklifleri, vükufu ve orijinal fikirleri ile üzerinde önemle durulmayı ve araştırılmayı hak ediyor. Sadece kullanılan kelimelerin ve kavramların farklı oluşu onunla aramızda bir perde gerekirse buna razı olamayız.

Bu söylediklerimiz karşısında sosyolojinin neden direk olarak Ferguson ve Millar'ın teori ve tahlillerinden — ki etnografik ve tarihi mukayeselere dayanan oldukça geniş ve sıhhatli incelemelerdi — ve Sir John Sinclair ile Sir Frederic Eden'in ampirik (tecrübi) tekniklerinden çıkıp gelişmediği sorusu sorulabilir. Şu bir gerçektir ki, hususi bir isim verilmiş olmamakla beraber (ki ona bakılırsa birçok tabii bilimlerin isimleri oldukça yenidir) Ferguson'un ölümüne takaddüm eden yıllarda (sosyoloji) (ki isim daha sonra gelecektir) gelişen, ciddi bir bilim sahasının bütün malzeme ve unsurlarına sahipti. Nedense bir şey olmadı. J.S. Mill gibi akıllı adamlar Ferguson'u biliyorlardı fakat, nedense *Medeni Toplum'un* önemini görmemişlerdi.

Comte bu disipline ad buldu, ama gelişmesini tahrif etti. Bu son husus "Medeni Toplum"un yazılmasından iki asır sonra günümüzde, sosyolojinin bütün rağbet, itibar ve hareketliliğine rağmen zihnen (entellektüel olarak) yalpalaması karşısında oldukça ilgi çekici ve üzerinde durulması gereken bir husus olarak görünüyor. Cevabını ise Avrupa kültürünün romantizm akımında, 1789-1815'lerde ki yeni siyasi tecrübelerde, sinai "harekete-geçiş" (take-off) in iktisadi ve toplumsal değişmelerinde ve nihayet hepsinin üstünde İskoç sosyal ve kültürel hayatındaki değişmelerle, İskoçya'nın kendini İngiltere ve Dünyaya karşı mevkilendirmesinde aramalıdır. Bu özel durumun cevabını verebilirsek belki de 1960'lar için genel bazı sonuçlara da varabiliriz.

Kesin olan şudur ki, Sosyoloji, Ferguson'la başlamıştır. Ferguson sosyolojinin temel karakterini kavramış ve bu kavrayışla yeni teklifler (önergeler) de bulunmuştur. Bu önermeler olayların iç- münasebetlerini sistematik olarak ele almaları bakımından oldukça önemli bir yenilik getirmiştir. Sosyoloji öncelikle insanlar hakkında değil, toplum hakkındadır. Albert Von Salamon'un da söylediği gibi Ferguson, sosyolojik genellemelerin hususiyetinin realitede değil ama soyut planda akılcı bir inşa işi olduğunu keşfetmişti. Günümüzde kendilerini sosyolog olarak nitelendirenlerin çoğu henüz bunu bile öğrenememişlerdir.

KAYNAKLAR

- Duncan FORBES (editor): An Essay on the History of Civil Society, 1767 (Edinburgh University Press, 1966).
- William C. LEHMANN: Adam Ferguson and the Beginnings of Modern Sociology (Columbia University Press, New York, 1930).
- David KETTLER: The Social and Political Thought of Adam Ferguson (Ohio State University Press, 1965).
- Gladys BRYSON: Man and Society: The Scottish Inquiry of the Eighteenth Century (Princeton, 1945).
- Donald G. MAC RAE: Ideology and Society (Chapter XII, Heinemann, London, 1961).
- Herta H. JOPLAND: Ursprünge und Grundlagen der Soziologie bei Adam Ferguson (Ducher and Humboldt, Berlin, 1959).